

Hrabě, Vladimír

K vývoji jednočlenných infinitivních vět v ruštině a češtině

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 351-358

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120094>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K VÝVOJI JEDNOČLENNÝCH INFINITIVNÍCH VĚT V RUŠTINĚ A ČEŠTINĚ

Pod jednočlennou infinitivní větou rozumím shodně s K. Timofejevem a R. Mrázkem konstrukci, v níž infinitiv není závislý na neosobním slovesu nebo na predikativu.¹ Nepočítám sem tedy věty Нельзя так делать, Мне не к кому обратиться, Есть чем похвастаться, Следует сказать a jejich české ekvivalenty. Spolu s tím vzniká otázka, zda ve větách typu Что было делать, Всем jest умříti, Быше видѣти радость на небеси, Je vidět Sněžku lze infinitiv pokládat za nezávislý na tvaru slovesa *býti* — pak by toto mělo charakter pouze sponový —, či zda jde o neosobní modální sloveso. V druhém případě bý bylo třeba konstrukce s vyjádřením tvarem sl. *býti* přiřadit k jednočlenným větám bezpodmětným se složeným větným základem jako Следует сказать. Při řešení této otázky musíme především zjistit, kdy jednočl. inf. věta bez vyjádřeného tvaru sl. *býti* tvoří větné paradigma s větami s vyjádřeným tvarem sl. *býti*, tj. zda např. věta typu Быть бычку на веревочке je přítomným tvarem konstrukce s nulovou sponou k minulému a budoucímu času s vyjádřeným было / будет. Není-li takový paradigmatický vztah mezi konstrukcemi, pak je nemůžeme dost dobře počítat k téže syntaktické struktuře. Je pochopitelné, že se během historického vývoje mohl poměr obou konstrukcí měnit a že situace v ruštině a v češtině nemusí být stejná. Při porovnávání ruštiny s češtinou využívám závěrů, k nimž dospěl ve své velmi přínosné kandidátské disertaci J. Porák.²

Někteří lingvisté, např. V. Vondrák, J. Istrinová, V. Borkovskij, T. Lomtev, pokládají tvary sl. *býti* v inf. jednočl. větách za neosobní slovesa s jistým věcným významem.³ K. Timofejev hodnotí tyto konstrukce syntakticky stejně jako typ Следует сказать, i když ne zcela přesně v nich mluví o sponě (op. c., 289 n.). V nových pracích v soulase s tendencí rozšířit pojem spony i na taková užití sl. *býti*, která bývala hodnocena jinak, mluví o sponě i v infinitivních větách P. Sgall a J. Porák.⁴ R. Mrázek také používá termínu spona, ovšem

¹ К. А. Тимофеев, *Об основных типах инфинитивных предложений в современном русском языке, Вопросы синтаксиса современного русского языка*, Москва, 1950, 262.

Р. Мразек, *К дативно-инфинитивным конструкциям в старославянском языке, Sborník prací filos. fak. brněnské university*, A 11, 1963, 109.

² J. Porák, *Vývoj infinitivních vět sponových v češtině*, AUC, Philologica 16, Praha 1967.

³ V. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 1912, 610.

Е. С. Истрина, *Синтаксические явления Синодального списка 1-ой новгородской летописи, Известия Отд. русского языка РАН*, 24, 1919, 47.

В. И. Борковский, *Синтаксис древнерусских грамот*, Львов, 1949, 66.

Т. П. Ломтев, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Москва, 1956, 75.

⁴ P. Sgall, *Die Infinitive im Rgveda*, AUC, Philologica 2, Praha, 1958, 220, 252.

s poznámkou, že pro staré údobí slovanských jazyků není takové užití dost přesné (op. c., 112). Rozšíření pojmu spona i na neosobní tvary sl. *býti* v inf. větách vede pak k některým terminologickým potížím v případech, kdy vedle nich vystupuje v téže větě ještě infinitivní tvar *býti* ve funkci skutečně sponové. Srov. Быть было ненастью, да дождь помешал,⁵ *Ach že není druhé mládu býti* (doklad Porákův). Porák si správně uvědomuje, že by bylo třeba obě sponová slovesa terminologicky odlišit, poukazuje však na Zimkovo zjištění, že 2 spony mohou koexistovat, je-li jedné užití v mimopredikátové pozici (op. c., 16). Ovšem Zimkovy příklady mimopredikátového užití spony jsou značně odlišné.⁶ Ve větě *Být učitelem je krásně povolání* je koexistence dvou spon umožněna tím, že jde o spojení dvou predikací, z nichž první může být vyjádřena i větou vedlejší *Je-li člověk učitelem, je to krásně povolání*. V inf. větě *Není druhé mládu býti* jsou tvar *neni* i sponový infinitiv součástí téže predikace. O sponové funkci infinitivu zde nemůže být pochyb; naproti tomu neosobní tvar sl. *býti* zde má funkci jinou, a to vyjádřit modalitu konstrukce asi ve smyslu slovesa *moci* nebo *míti*. Ještě vyhocenější je situace v ruštině ve sponové jmenných inf. větách s přítomnou platností, např. За кем мне быть замужем? (Аблесимов, РК, 233),⁷ kde by bylo jisté protismyslné tvrdit, že sponového infinitivu *быть* je užití mimopredikátově, zatímco predikace je obstarávána nulovou sponou.

Je též nutno zkoumat, zda neosobní tvar sl. *býti* je ve všech typech inf. vět stejného původu. O sponový původ jde v konstrukcích s infinitivem sloves smyslového vnímání, jak na to poukázali již Zubatý, Potebňa a další lingvisté. Konstrukce s nominativním subjektem a infinitivem v platnosti jmenné části predikátu stsl. *Sila Christosova jestъ viděti* je pokládána za prvotní, změna subjektu v objekt *Jestъ viděti silъ Christosovъ* za druhotnou.⁸ K tomu ovšem upozorňuje Porák, že v stě. materiálu není typ s nominativem doložen a že konstrukce jako *Je vidět Sněžka* nacházíme až od 17. století (s. 53, 82). Bylo by však, myslím, chybné dělat z toho závěr, že konstrukce s nominativem subjektu v inf. větě je snad vůbec novotvarem ve slovanských jazycích, jinak bychom nebyli schopni vysvětlit častý výskyt nominativu, původně subjektu, později objektu, v inf. větách ve staroruštině a v dialektech, např. Такова правда оузати роусиноу оу ризѣ и на гочком безеаѣ.⁹ Tento doklad ukazuje též, že sponový charakter konstrukce (zde s nulovou sponou) nebyl omezen na slovesa vnímání, záleželo zde na celkové obsahové stavbě věty. Ve větách *Есть бо разсѣлина та на камени томъ знать и до днешняго дни*¹⁰ a *Такова правда оузати роусиноу* existuje obsahový predikační vztah mezi věčným subjektem věty a jeho infinitivním příznakem (*Spára je znatelná. Zákon je platný pro Ruša*). Lidský činitel děje je zde buď všeobecný, nebo i když je

⁵ В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка* 2, Москва, 1956, 524.

⁶ R. Zimek, *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*, Praha, 1963, 48.

⁷ РК = *Русская комедия и комическая опера 18 века*, ред. П. Н. Беркова, Москва—Ленинград 1950.

⁸ J. Zubatý, *Vergleichende Slavische Grammatik Vondráka, Rocznik Slawistyczny* 2, Kraków, 1909, 20.

⁹ *Дг. грамота Смоленского князя Мстислава Давидовича с Ругою и Готским берегом 1229 г.*, С. П. Обнорский и С. Г. Бархударов *Хрестоматия по истории русского языка* 1, Москва, 1952, 46.

¹⁰ *Хождение Даниила игумена*, доклад uvádí А. А. Потевня, *Из записок по русской грамматике* 1—2, Москва, 1958, 404.

vyjádřen, není výchozím bodem predikace ve větě, nýbrž jen okrajovým určením. Pro starobylost této konstrukce mluví i to, že se infinitivu s významem zřetelovým užívá ve starých textech též v pozici přívlastkové: Володимеръ повеле исковати джицѣ сребрены ясти дружинѣ (ЛН, 126).¹¹ Tvar dovolující užití přívlastkové může být i jmenným přísudkem. To platí tím více pro staré jazyky, kde atributivní a predikativní funkce nebyly často formálně rozlišeny (možnost připojovat jmenný přísudek nesponově). Na druhé straně však, jakmile se infinitiv stal infinitivem, tj. tvarem majícím slovesnou vazbu, získal schopnost podřizovat si substantivum stejně jako finitní slovesný tvar. Konstrukce *Sila jestъ viděti* a *Silo jestъ viděti* mohly tedy koexistovat v praslovanštině, popřípadě v jejích dialekttech po velmi dlouhou dobu bez většího obsahového rozlišení. Pokud hlavní obsahovou osou věty zůstal vztah mezi infinitivním příznakem a jeho objektem (při současné okrajovosti lidského subjektu), lze i konstrukce typu *Silo jestъ viděti* označovat jako sponově. Sponový typ se ovšem nekryje přesně použitím slovesa vnímání. Kromě toho, že v konstrukci sponově mohou vystupovat i slovesa s jinou lexikální náplní, lze zase naopak sloves vnímání použít i v druhém, modálním typu inf. věty, v němž je infinitivní děj orientován na subjekt. Srov. Оже ли кто вас не хочет добра ... а не буди емоу от бога мира узрѣти ... на оном свѣтѣ доуши его (ЛН, 255). Не видать ему (Правдину) ее (Любушку), как своих ушей (Копиев, РК, 498).

V modálním typu infinitivních vět, např. Еже было творити отрокоу моему то сам есмь створилъ (ЛН, 251). И рече Святославъ воемъ своимъ. Оуже намъ сде пасти (ЛН, 69), *Všem jest umříti* je na rozdíl od typu sponového hlavní obsahovou osou věty vztah mezi dativním subjektem a infinitivem. (Existence nebo neexistence objektu je přitom nepodstatná.) Jak si máme vysvětlit vznik tohoto typu? Ve staroruském materiálu nápadně kontrastuje velká frekvence nutnostních a náležitostních inf. vět bez vyjádřeného tvaru sl. *býti* s velmi řídkým výskytem inf. vět, v nichž je tento tvar explicitně vyjádřen. Ruská Pravda se skládá převážně z infinitivních vět jako Оубъеть моужь моужа, то мьстити братоу брата любо отцю любо сыноу ..., ale ani jedna z nich neobsahuje neosobní tvar sl. *býti*.¹² Podle statistiky V. Borokského je ve zkoumaných gramotách 1320 inf. vět bez finitního neos. tvaru sl. *býti* a jen 33 inf. vět s tvary было a будет (op. c., 81). V Nestorově letopisu jsem našel 95 inf. vět bez tvaru sl. *býti* (včetně vět vedlejších) a jen 21 vět s neos. tvarem sl. *býti*, z toho 13 modálních a 8 sponových se slovesy vnímání. Dá se tedy usuzovat, že v předpisemném stavu praruštiny — pro celou praslovanštinu pochopitelně závěry dělat nemohu — existovaly prvotně inf. jednočl. věty jako útvary neobsahující tvar sl. *býti* ani v nulové formě.¹³ Jejich modalita nutnosti a povinnosti vyplývala z modality infinitivu v jeho vztahu k dativnímu subjektu a patrně i z kontextu. Na základě modální platnosti se ustálila i implicitní prezentní platnost časová. (Děj, který má být uskutečněn, se má uskutečňovat nyní nebo platit obecně). V protikladu k tomuto významu pak

¹¹ ЛН = *Летопись Нестора, Полное собрание русских летописей 1, Лаврентьевская летопись*, Ленинград, 1926, citováno dle fotokopického vydání z r. 1962, odstraňovány titly a ligatury.

¹² *Русская Правда*, ред. А. И. Яковлева, Москва, 1914.

¹³ Tyto závěry zformulovány na brněnském symposiu s přihlédnutím k vystoupení R. Večerky.

druhotně vznikají minulé časy a budoucí čas, vyjadřované neosobními tvary slovesa *быти* podobně jako u predikativ. Konstrukce s nimi však zůstaly značně okrajové. Postavení neosobního tvaru sl. *быти* mezi lidským subjektem a infinitivem vedlo dále k přenášení modálního významu nutnosti a povinnosti na tento tvar a k jeho přechodu v modální sloveso. Pro prioritu nesponové formy přítomní svědčí i to, že případy s vyjádřeným neosobním tvarem *есть* v inf. větě jsou ve staroruštině doslova zanedbatelné. V gramotách se *есть* s infinitivem nevyskytuje vůbec a v Nestorově letopisu jsou pouze 3 doklady; z toho jsou 2 sponové se slovesy smyslového vnímání a jediný modální *Отъ чего ми естъ умрети* (ЛН, 38), jehož starobylost je nadto sporná, protože Radzivilovský opis a opis Moskevské duchovní akademie zde mají varianty se substantivem *Отъ чего ми естъ смерть*.¹⁴ Lze tedy tvrdit, že se v jistém údobí staroruštiny vytvořil stav, kdy infinitivní věty s vyjádřeným neosobním tvarem sl. *быти* a bez něho patřily k témuž větnému paradigmatu a kdy i přítomní tvar inf. věty obsahoval tvar sl. *быти* v nulové podobě.

Jednota tohoto paradigmatu však nebyla nikdy příliš stálá. Už ve velmi staré době nacházíme totiž tendence opačné, směřující k novému osamostatnění inf. věty bez tvaru slovesa *быти*. Jde o její použití v takovém kontextu a významu, kdy inf. větu nelze transformovat do takové časové podoby, v níž by neosobní tvar sl. *быти* byl vyjádřen, a ani debitivní či nutnostní význam v ní není implikován. V psané staroruštině se vlivem staroslověnštiny a řečtiny rozšířily vedlejší inf. věty s *яко*, které sice také mohly vyjadřovat debitivní modalitu *Се повѣдаше Нои яко быти потому* (ЛН, 90) a užívat se sponově se slovesy smyslového vnímání *Се же столпъ ... ста на трапезници яко не видѣти бысть крста* (ЛН, 284), což zabezpečovalo jejich strukturní jednotu s ostatními inf. větami, zároveň však vyjadřovat takové výsledkové významy, v nichž je implikace debitivnosti a existence nulového tvaru sl. *быти* vyloučena: *бѣ бо (Демьянъ) расслабленъ тѣломъ яко не мощи ему обратитися* (ЛН, 194), *тѣмъ любимъ бѣ (Всеволодъ) отцемъ своимъ, яко глаголати отцю к нему сыну мои* (ЛН, 216). Vedlejší věty s *яко* nacházíme ještě v 17. století a vedle nich se objevují jiné vedlejší věty inf. bez debitivní modalit a nulového tvaru sl. *быти*. Např. *Сиде ли мниши благочестие, еже сидевая зла творити?*¹⁵ *Сгов. дále inf. vedlejší větu podmínkovou Как сказать тебе про его богатство, так ты с ним не расстанешься* (Аблесимов, РК 236), *Как Ерша пустити, так Ерша не выжить* (РДС, 14),¹⁶ *větu přípustkovou Сколько тебе, Саввушка не жить, а головувою своею наложить* (РДС, 71) a *větu sговдávачи Цем им (деньгам) пропадать, так лутце купить своей бабце сороку* (Матинский, РК, 297), *Равное буду употреблять старание, как снискаты, так и сохранить ее навсегда* (Плавильщиков, РК, 431). Jak ukazuje příklad *Но прежде, нежели в седло садиться, он долгом счел к коню с сей речью обратиться*,¹⁷ vedlejší inf. věta neobsahuje tvar *было*, i když znamená reálný děj minulý a stojí při hlavní větě s minulým časem.

¹⁴ Na možnost sekundárního vlivu vět s nominativem a tvarem *быти* na věty infinitivní upozorňuje R. Mrázek (op. c., 112).

¹⁵ Кн. А. М. Курбский и царь Иоаннъ Васильевич Грозный, *Избранные сочинения*, изд. И. Глазунова, С. Петербург, 1902, 134.

¹⁶ РДС = *Русская демократическая сатира 17 века*, ред. В. П. Адрианова-Перетц, Москва—Ленинград, 1954.

¹⁷ И. А. Крылов, *Басни и стихотворения*, Ленинград 1954, 254.

Další faktor, působící zánik nulového tvaru sl. *býti* v inf. větě, je možnost použití kondicionálové částice бы. Mrázek a Porák uvádějí též sporadické doklady tohoto užití ze stsl. (op. c., 116) a ze stč. (op. c., 17), v ruštině však se inf. věta s бы ustálila. I když бы bylo původně aoristem od *býti*, stalo se částicí signalizující kondicionál u kteréhokoli slovesa. Náležitý tvar kondicionálu sl. *býti* v inf. větě by byl было бы. V Nestorově letopisu nacházíme 4 případy užití бы v inf. větě, vesměs v závislých rozvažovacích otázkách: Святополкъ же . . . помысли в собѣ рекъ. се убих Бориса . како бы убити Глѣба (136). V dalším vývoji se okruh užití inf. vět s бы podstatně zvětšuje. Např. v Posoškovových pracích О ратном поведении а в Доношении митрополиту Степану Яворскому¹⁸ je 88 inf. vět bez бы а 26 inf. vět с бы, v РДС je 185 inf. vět bez бы а 45 с бы (vždy včetně vět vedlejších). Infinitivní věty с бы se mohou stát i hlavními, např. Глас мой хвалил сам митрополит и петъ бы мне у него дишкантом (РДС, 77), dále získávají i jiné významy než debitivní а možnostní, takže v nich často nelze implikovat tvar sl. *býti* ani z hlediska sémantického (např. ve významu přacíм а обавném): Толико абы ми его видѣти въ терпѣнии мужающа.¹⁹ Мельник: Выдь сюда, покажись ей (Анютѣ). Филомонов: Чтоб ее не всполошить (Аблесимов, РК, 233).

Skutečnost, že ruská inf. věta neobsahovala vždy nulový tvar sl. *býti*, je potvrzována i tím, že v ní mohl být inf. plnovýznamového slovesa uvozen infinitivem slovesa modálního: Древний обычай был еже в приказах иметь челобитчиков множество, и так бывало их много, что никоими делы до судья дойти худосильному не мочи (Посошков, 123). Кто ли про тебя молвит, кабаचे непотребне, да лишитися не мочи тя (РДС, 59). Coexistence dvou modálních sloves v téže větě *Nemůže se moci dojiti* by byla absurdní, i kdyby jedno z nich bylo v nulovém tvaru. V inf. větě bylo možno užít též infinitivu modálně-fázového slovesa: Статъ мне этих стрелок подстреливать, то не наполнить мне именья во чисто поле (Рыбников, 161).

Nejzajímavější ze zkoumaných jevů však je to, že modální význam neosobního было / будет, vzniklý v inf. jednočlenné větě, zpětně ovlivnil význam infinitivu быть, kterého též mohlo být použito ve funkci modálního slovesa (stejně jako infinitivu мочь) v inf. větě jednočlenné spolu s infinitivem plnovýznamového slovesa. Patrně nejstarší doklad této konstrukce je v Domostroji: А гости коли лучится или самой гдѣ быти за столомъ състи лучее платья перемѣннати.²⁰ Konstrukce быть + inf. se vyskytovala hlavně v severoruských dialektech, v lidové poezii: Также и мне быть своя заповедь нарушить, быть натянуть свой тугий лук, класть своя калена стрела (Рыбников, 330).²¹ V téže bylině nacházíme i modální neosobní будет: Иль послать смелого Алешу Поповича? Тот не умеет позвать его, то того посла не дождать будет (337). Je tedy zřejmá souvislost mezi užitím obou tvarů. Jiný příklad

¹⁸ И. Посошков, *Книга о скудости и богатстве*, Москва, 1911.

¹⁹ *Житие Андрея Юродивого* (XV век), doklad uvádí Н. И. Срезневский, *Материалы для Словаря древне-русского языка* 1, С-Петербург, 1893, 3.

²⁰ *Домострой по коншинскому списку*, Москва, 1908, 32.

²¹ *Песни, собранные П. Н. Рыбниковым* 2, Москва, 1962. Nominativ substantiva ženského rodu ve funkci předmětu класть своя калена стрела je zde pozdějšího původu а neznámena sponovou charakter infinitivní věty. Srov. Д. С. Станишева, *Конструкция „земля пахать“ в системе синтаксических средств восточнославянских языков*, *Slavia*, Praha, 1966, 1, 1—11.

ze svatební písně z tulské gubernie: Как назвать свекры матушкой? ... Быть склонить сердце девичье, быть назвать свекры матушкой.²² Ve variantu téže písně z rjazanské gubernie nacházíme modální neosobní tvar будет: Как мне будет свекра назвать? Назову свекра батюшкой (465). Ve spisovném jazyce nacházíme tyto konstrukce okrajově v 18. století.²³ Грустно мне будет, но быть терпеть.²⁴ Быть работать день и ночь, когда нечем уж помочь (Николев, РК, 23, 185), (*musí se pracovat*). А наш брат крестьянин, чему-та пить не быть? (Аблесимов, РК, 237), (*Proč by se nemělo pit?*) Zajímavý je doklad se střetnutím dvou infinitivů быть: Исавна: Куда ты хорош был тогда. Ну вот быть и не быть за тобой, слышь ты, и во сне ты да ты: одурь такая взяла (Плавильщиков, РК, 410). (*Nemusela jsem být tvá, slyšíš, ale stále se mi o tobě zdálo, zbláznila jsem se do tebe.*) Быть се zde chová obdobně jako sloveso мочь в záporné větě Я могла и не быть за тобой. V týchž veselohrách nacházíme i užití modálního было а будет: Как нам бедным и звать-то будет его? (Плавильщиков, РК, 412).

Užití modálního быть v inf. tvaru vymizelo, dodnes se uchovaly věty s jeho minulým a budoucím časem. Ve významu vypucenosti Иди было далеко (Леонов), v řečnické otázce Что было магиашу делать (Чапек), při vyjádření nemožnosti За всей гранатой позже пришло грузовик. Или трактор, если грузовику будет не подобраться (Глинка).²⁵

Jak uvádí N. Švedovová, je možné i užití было v kondicionálu vybízející inf. věty: Вам бы было вступить за него (*Měl byste se ho zastat*).²⁶ Vedle ní ovšem existuje synonymní a častěji užívaná konstrukce Вам бы вступить за него. Jak máme zařadit tato fakta do systému? Vycházejíce z toho, že tvary было, будет, было бы lze chápat jako modální sloveso, mohli bychom konstrukce s nimi pokládat za samostatnou strukturu, mající blíže k bezpodmětým větám typu следовало + inf. než k infinitivním. Šlo by však o defektní paradigma, bez prezentní indikativní formy. Jiná cesta, která se zdá schůdnější, je připustit, že i prezentní konstrukce s významem debitivním Вам вступить за него má nulový tvar modálního sl. *быти* a tvoří jednotné paradigma s Вам было (будет) вступить за него а Вам бы было вступить за него, přičemž z tohoto paradigmatu zase vybočuje věta s pouhým бы + inf. Stejně rozdělení nacházíme i v inf. otázkách, které dovolují jak přenos do různých časů, tak i užití pouhé částice бы pro vyjádření kondicionálové platnosti. V každém případě je však prokázána existence typu infinitivní jednočlenné věty s tvary modálního slovesa *быти*, i když hranice této kategorie mohou být sporné. Dále je nepochybná existence jednočlenných inf. vět, které tvar sl. *быти* neobsahují, а to ani v nulové podobě. Jde o inf. věty s takovým lexikálním obsahem, jež nedovoluje časovou modifikaci věty, např. o věty práci а обавné

²² Русские народные песни, собранные П. В. Шейном, 1867, 413!

²³ Очерки по исторической грамматике русского языка XIX века, Именения в системе простого и осложненного предложения, ред. В. В. Виноградова и Н. Ю. Шведовой, Москва, 1964, 344.

²⁴ А. Радищев, Путешествие из Петербурга в Москву, Хрестоматия по русской литературе 18 века, ред. Кокорева, Москва, 1952, 692.

²⁵ Л. Леонов, Русский лес, изд. Мол. гвардия, 1954, 237. К. Чапек, Сказки, Москва, 1963, 82. М. Глинка, Запуск, журн. Звезда, 1965, 9, 33. За tento příklad vděčím N. Švedovové.

²⁶ Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка, АН СССР, Москва, 1966, 152.

Лишь бы нам не опоздать, rozkazovací Молчать. Без дела не входить, věty vyjadřující subjektivní záměr mluvčího Пойти напиться. Пойти бы напиться.²⁷ a vedlejší věty infinitivní. V současné ruštině patrně nedovolují časové obměny ani věty vyjadřující nevyhnutelnost nebo nemožnost děje, pokud obsahují plnovýznamové sloveso *бýти*, např. Быть оттепели. Не быть войне.

Třetí skupinu jednočlenných inf. vět představují věty sponově infinitivní. Tato konstrukce byla v průběhu historického vývoje podstatně omezena co do možnosti lexikálního dosazení. Vyskytuje se dnes pouze se slovesy *видать* a *слыхать*. Zároveň brzy začal ústup užití těchto konstrukcí s vyjádřenou sponou. Zatímco v Nestorově letopisu stálo proti 13 případům užití modálního typu inf. věty s vyjádřeným tvarem sl. *бýти* 8 dokladů věty sponově infinitivní, v korespondenci Ivana Hrozného s knížetem Kurbským a s Vasilijem Grjazným²⁸ nacházíme 12 dokladů modálního *было*, *будет* s inf. a ani jeden doklad sponově infinitivní. V satirách 17. století je 14 dokladů modálního *было* / *будет* a žádný vyjádřený tvar spony při slovesech smyslového vnímání, ač zde jsou 4 konstrukce přítomní Грозы не видеть. Музыка за сто мил слышать (РДС, 40, 41). U Posoškova je jediný doklad věty sponově infinitivní На том бы ружье положил он клеймо, чтоб знать было, ... кой дозорщик доверявал (123). Podobně ve veselohrách z 18. století jsem našel jediný doklad sponově infinitivní věty s vyjádřeným tvarem sl. *бýти*: Без того запаха денежного не слышать было бы (Плавильщиков, РК, 444). Přítomní forma konstrukcí s *видать*, *слыхать* je zde častější. Podle svědectví K. Timofejeva (op. c., 289) a N. Švedovové²⁹ se však v hovorové ruštině věty jako *было видеть*, *будет слышать* dosud vyskytují. Vzhledem k tomu lze infinitivní větu se slovesy *видать*, *слыхать*, orientovanou na objekt, pokládat i v současné ruštině za útvar sponový, i když jde o jev zcela reliktový.

Porovnáme-li stav inf. vět v současné ruštině a v češtině, zjistíme, že i v dnešní češtině jsou 3 skupiny inf. vět, modální, sponové a bez tvaru sl. *бýти*, i když šíře jednotlivých typů je v obou jazycích různá. Modální typ v češtině *Je si přát, aby ... Všem jest umřítí* je asi stejně reliktový, jako je v ruštině typ sponový *видать*, *слыхать*. Naproti tomu sponový typ v češtině je rozšířený a stabilní. Srov. *Je vidět Sněžku. Je vidět Sněžka. Je znát ... Je rozumět ...* atd. Infinitivní věty bez finitního tvaru slovesa *бýти* jsou představovány modálním podtypem přacíím *Aspoň jednou ji uvidět*, rozkazovacím *Přiblížit školu práci. Mlčet!*, samostatnými otázkami *Kam to dát?*, které nelze časově modifikovat, takže věta *Kam to bylo dát?* neexistuje, i otázkami transformovanými ve větu vedlejší *Ukazoval, jak je postavit. Přemítal, zda pálenku vypít* (příklady Porádkovy, op. c. 100, 101). S výjimkou vět otázkových samostatných zahrnuje oddíl ruských inf. vět tvaru slovesa *бýти* tytéž modální podtypy jako v češtině. Přitom se ovšem tyto české infinitivní věty od ruských liší v řadě rysů, nedoplnitelností dativu subjektu a nemožností vyjádřit kondicionálovou platnost

²⁷ O tom, že inf. věty vyjadřující subjektivní záměr mluvčího brzy ztratily schopnost fungovat ve významu minulém, svědčí i to, že se v nich mohlo užívat v 18. století jako částice synonymní kondicionálovému *бы*: Бригадирша: Не занемог ли Иванушка? ... Пойти посмотреть было (Д. Фонвизин, Бригадир, Хрестоматия по русской литературе 18 века, 318).

²⁸ С. П. Обнорский и С. Г. Бархударов Хрестоматия по истории русского языка, 251.

²⁹ Очерки по исторической грамматике русского языка XIX века, 344.

částicí *by*; jsou tedy méně verbální. Mají však společný rys: netransformovatelnost do podoby, v níž by se objevil tvar sl. *byti*. Vývoj inf. vět v ruštině i v češtině tedy vedl ke vzniku jednoho větného typu, který neobsahuje finitní sloveso.

О РАЗВИТИИ ОДНОСОСТАВНЫХ ИНФИНИТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РУССКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ

В настоящей статье рассматривается именно роль безличных форм глагола *быть*, которую они выполняли в развитии инфинитивных односоставных предложений. Формы *было* и *будет* в предложениях типа *Иди было ему на Волгу* и *Как мне будет наказать его?* приобрели характер модальных глаголов, что подтверждается возможностью употребить и инфинитив *быть* в инфинитивном предложении в качестве модального глагола. Ср. *Грустно мне будет, но быть терпеть* (Радищев) и *Дойти до судьбы худосильному не мочи* (Посошков). Помимо этого формируются в развитии русского языка некоторые типы инф. предложений, которые не содержат безличную форму глагола *быть* даже в нулевом виде, напр. инфинитивные предложения с частицей *бы*, инф. желательные предложения и инф. придаточные предложения, которые нельзя изменять в временном плане. Связочные инфинитивные предложения с глаголами *видать* и *слыхать* сохранились в русском языке в виде реликта. Приведенные 3 группы односост. инф. предложений (с безличными формами модального глагола *быть*, связочные и предложения без формы глагола *быть*) имеются и в чешском языке, хотя распространение и продуктивность отдельных групп в обоих языках различны.